

Љубинка П. Цекић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

КЊИЖЕВНИ ПОЧЕЦИ АНЂЕЛКА КРСТИЋА

Предмет рада су књижевни почеци Анђелка Крстића, у првом реду уско везани за часопис *Српски књижевни гласник*, конкретно за прву серију *Српског књижевног гласника*. Иако је Крстић своја прва остварења објављивао у многобројним часописима и листовима, наша пажња усмерена је најпре на *Цариградски гласник*, а потом фокус стављамо на период када се Анђелко Крстић афирмише као писац, тачније када књижевна критика препознаје вредности његовог дела, што се дешава у тренуцима када Крстић објављује своје четири приповетке у *Српском књижевном гласнику*: *Вечито дужни* (1911), *Сеоски писмоноша* (1912), *Печалбарова жена* (1913), *Покојни Алија, лулар* (1914). Радам најпре покушавамо да истакнемо важност *Цариградског гласника*, а потом и *Српског књижевног гласника* за Анђелка Крстића, посебно анализирајући његове четири приповетке објављене у овом часопису српске модерне.

Кључне речи: Анђелко Крстић, приповетке, периодика, часопис, *Цариградски гласник*, *Српски књижевни гласник*

1. Анђелко Крстић у светлу периодике

Књижевни часописи имају важну улогу у развоју и обликовању књижевног и културног живота. Они су свеприсутни и испрва се чини да о њима сви и све већ знамо и да се у вези са њима све подразумева. Међутим, дубље размишљање води нас ка чињеници да часописи имају много већу мисију и значај од оне која нам се на први поглед чини. У даљем раду указаћемо на значај различитих периодичних публикација у којима је Крстић објављивао своје прилоге. Књижевна делатност Анђелка Крстића² трајала је готово четрдесет година и везује се за временски период који обухвата крај 19. и прву половину 20. века. Опус овог аутора није жанровски

* lj.cekic-18485@filfak.ni.ac.rs

2 Анђелко Крстић је рођен 1871. године у селу Лабуништу, недалеко од Струге. Био је један од најзначајнијих и најпознатијих писаца Старе Србије, приповедач, романсијер, драмски писац и песник. У Београду је завршио Теразијску основну школу и учитељски курс Приправне учитељске школе – Вечерњу богословску школу Друштва Светог Саве. Радио је као учитељ у селима Подгорцу, Боровцу и Дримколу, градовима Ресну и Охриду где је остао све до пензионисања – 1925. године. Анђелко Крстић прве своје радове објављује у *Цариградском гласнику*. Међутим, тек по објављивању приповедака *Вечито дужни*, *Сеоски писмоноша*, *Печалбарова жена*, *Покојни Алија, лулар* у *Српском књижевном гласнику*, Крстић задобија пажњу читалаца. Потом пише роман под насловом *Трајан* у коме, између осталог, приказује мукотрпан живот, страдање, али и племенитост и идеале печалбара. Крстић се опробао и као драмски писац. Написао је драму која носи наслов *Заточници*. Последње године свога живота проводи у родном селу Лабуништу, где и умире 6. маја 1952. године.

разноврстан – садржи приповетке, један роман, те неколико песама и једну драму. Без обзира на невелик опус, тематско-мотивски регистар његових дела је широк и разгрнат. Крстић пише о свеопштој националој трагедији, о печалбарству, о сиромаштву, невољама и ропству дотичући се и питања националног идентитета својих јунака и вредности ка којима они теже. Његови ликови су обични људи, људи из народа – печалбари, сточари, земљорадници, зидари, млекари, кметови, писмоноше.

О Анђелку Крстићу у вези са књижевним часописима говоримо на двојак начин. Најпре стављамо акценат на *Цариградски гласник*, први часопис са којим је Крстић сарађивао. Тежиште је и на *Српском књижевном гласнику*, и првој серији, када се Крстић афирмише као писац. Анђелко Крстић је био сарадник низа часописа и објављивао је своје прилоге у различитим периодичним публикацијама. Своја дела, између осталих, Крстић објављује у: *Цариградском гласнику*, календарима *Голуб*³ и *Вардар*⁴, часопису *Дело*⁵, *Српском књижевном гласнику*, *Јужној Србији*⁶, *Јужном прегледу*, часопису *Мисао*⁷, те *Гласу Југа*⁸. Без сумње, Анђелко Крстић у наведеним часописима заузима почасна места; међутим, тек након што су му публиковане приповетке у првој серији *Српског књижевног гласника* започиње Крстићева афирмација.

2. Анђелко Крстић у *Цариградском гласнику* и/или почеци пре почетака

Цариградски гласник је био лист штампан ћирилицом на српском књижев-

3 *Голуб* је излазио од 1890. до 1912. године у Цариграду. Први уредник часописа био је Милојко Веселиновић. Крстић у *Голубу* објављује приповетке *Два друга*, *Сигуран лек* и *Овчарев грех*, као и песме *На растанку за печалбу*, *Пролеће*.

4 Излазио у Београду у оквиру *Кола српских сестара*, од 1906. до 1914. и од 1921. до 1941. Публиковани прилози највише су се тицали друштвених прилика у Старој Србији и Македонији. У овом календару објављене су приповетке *Склаф* и *Отмица*.

5 Часопис је излазио једном месечно у Београду од 1894. до 1899. и од 1902. до 1915. Уредници и покретачи часописа су били припадници радикалне странке. Први уредник је био Стојан М. Протић, а потом су се смењивали Илија Вукићевић, Милован Миловановић, Љубомир Давидовић, Драгољуб Павловић. Сталне рубрике часописа су биле: *Забава*, *Наука*, *Књижевност*, *Друштвени живот* и *Хроника*. Прилози који су објављивани претежно су везани за књижевност и историју, одређена политичка и социјална питања. Приповетка *Нова година* је објављена у овом часопису.

6 Био је часопис за културу, науку и политику. Излазио је у Скопљу од 1922. до 1925. године. Глиша Елезовић био је једно време уредник овог часописа. Часопис доноси приповетке *Без тапије* и *Јове наполичар*.

7 *Мисао* је био авангардни и књижевно-политички часопис чији су наизменични уредници били Сима Пандуровић и Велимир Живојиновић. Уређивачка политика се мењала, па је од 1922. до 1923. године уредник часописа био Ранко Младеновић. Годне 1928. Живко Милићевић је такође накратко био уредник овог часописа. У последњој години излажења часопис је уређивао Милан Ђоковић. Часопис је излазио у Београду у периоду од 1. новембра 1919. до 1937, са прекидима од 1934. до 1936. године, два пута месечно, 1. и 16. у месецу. Објављивао је прилоге о политичким, социјалним, економским, правним и друштвеним темама. Крстићеве публиковане приповетке у овом часопису су следећих наслова: *На Бајрам*, *Подушје преживелима и изгладнелима*, *Општински ђубретар*.

8 *Глас Југа: информативни дневни лист* почео је да излази у Скопљу, од 15. октобра 1940. Последњи број часописа објављен је 1. априла 1941. године. Анђелко Крстић је једно време невољно обављао наметнуту функцију директора *Гласа Југа*. У овом часопису је, противно Крстићевој вољи, публикована приповетка *Продаје се село*. Пре ове приповетке публикован је и *Мајка* чији је први део Крстић штампао у другој серији *Српског књижевног гласника*.

ном језику, али објављиван у Османском царству, прецизно Цариграду. У складу са тим настојао је да пробуди свест о српској националности и чувању националног идентитета. Лист је излазио од 1895. до 1909. године, једном недељно. Два најзначајнија уредника листа су: Пећанац Никодим Савић – „први уредник и номинални власник” (ЧОЛИГ 2018: 23) и Коста Групчевић. Преко овог листа тамошњи Срби су се информисали о приликама свог народа и тако се међусобно спајали као припадници истог народа. Поједини бројеви овог часописа данас нису сачувани или су пак оштећени. Лист је објављивао вести које су се тичале „општих појава у земљи, проблема с којима су се Срби тамо и онда суочавали, индустрије, привреде, трговине, саобраћаја, финансија, дописе из унутрашњости поуке о просвети, богословљу, чувању здравља.” (ЧОЛИГ 2018). Сарадња Анђелка Крстића са *Цариградским гласником* трајала је десетак година, а започета је 1899. године. У *Цариградском гласнику* Крстић објављује најпре кратке извештаје о светосавским прославама из свог завичаја, потом песме и приче, претежно фолклорног карактера, а напоследку и чланке о актуелним дешавањима, народним обичајима и кажњавању ученика. Крстић се претежно потписивао под псеудонимом Дримколац. Прилози који су публиковани носе следеће наслове: *Село Подгорац* (у рубрици *Светосавске прославе*), *Из Подгорца* (рубрика *Наши дописи*), *Подгорац у Дримколу Охридском*, *Свадба у Дримколу Охридском* (рубрика *Народни обичаји*), *Отклада мужа и жене*, *Поп не даје него узима* (у рубрици *Народне умотворине*), *Примери природности при употреби казне* (рубрика *Школа и настава*), *Нема Велик-дена!* (рубрика *Народне приче*), *Лазара* (Народни обичаји и умотворине), *Биљарке* (Народни обичаји), *Из Дебарског Дримкола*, *На дан Светог Саве* (рубрика *Прослава Светог Саве*). Објављивани су у *Цариградском гласнику* и Крстићеви песнички радови: *Сан на селу*, *На Јабланици*, *Песник и песма*, *На селу*, *У предзорју*, *У градини*, *У дубрави*, *У печалби*, *Сећаш ли се*. Крстић је претежно љубавни и мисаони песник, чији стихови подсећају на романтичку лирику, конкретно на традицију и песништво Бранка Радичевића, али су далеко скромнији и једноставнији. Доминатни теме су љубав и природа. Књижевни прилози, приповетке и црте Анђелка Крстића у *Цариградском гласнику* објављене су следећим редоследом: *Печалба* (поднаслов *Из живота у Дримколу*), *Из печалбе*, *Сеоски поп*, *Беле покладе*, *Учитељ у нашем селу*, *Печалбари*, *Прва ноћ*, *Клетва*, *На Божић*, *Чича Пројкова женидба*. Приповетке објављене у *Цариградском гласнику* представљају прву фазу Крстићевог стваралаштва. Објављене приповетке у овом часопису су: „[...] доказ савлађивања књижевног заната и несумњивог уметничког успона.” (KOSTIĆ 1981: 63).

3. Почеци Анђелка Крстића у Српском књижевном гласнику

„Часописи нису само регистратори књижевних догађаја, они су још или треба да буду, према својој моћи, и њихови регулатори.”

Богдан Поповић, *Књижевни листови*

⁹ *Српски књижевни гласник*⁹ је најзначајнији часопис епохе модернизма у Библиографију прве серије овог часописа је урадила Љубица Ђорђевић, док је библиографију друге серије урадио Станиша Војиновић. Више о овоме видети у: ĐORĐEVIĆ 1982, VOJINOVIĆ 2005.

српској књижевности. Покренут је у првој години 20. века – 1. фебруара 1901. године у Београду. Часопис је излазио два пута месечно, сваког првог и петнаестог дана. Идеје ка којима је овај часопис стремио биле су: уздићи књижевни живот, допринети препороду националног духа код човека, приближити се највишим вредностима западног света и културе. Уредничка концепција часописа је у неколико наврата мењана, па је на самом почетку уредник часописа био Богдан Поповић, професор Велике школе, а власник Светислав Симић, професор Немањине гимназије. Све до 1904. уредник *Српског књижевног гласника* је био Богдан Поповић, а касније, 1905. и 1906. за уреднике бивају изабрани Павле Поповић и Јован Скерлић. Од 1907. године па све до 1914, уредник *Српског књижевног гласника* је Јован Скерлић, а власник Богдан Поповић. Након смрти Јована Скерлића, Павле Поповић, од 16. маја до 1. јула 1914, преузима улогу уредника. Часопис је за сараднике бирао, понајпре, старе и признате, а потом и млађе и неафирмисане ауторе. У часопису су били заступљени не само српски, већ и страни аутори. Часопис је у првом реду објављивао приповетке, романи, драме, песме, књижевне, научне, позоришне и уметничке критике, чланке о унутрашњој и спољној политици, оцене и приказе, есеје, књижевне белешке, преводе итд. После Скерлићеве, смрти 1. јула 1914, часопис је привремено угашен због избијања Првог светског рата. Период изласка до рата називан је периодом прве, односно старе серије *Српског књижевног гласника*. Часопис није излазио у време рата 1914–1918, али је обновљен под уредништвом Слободана Јовановића и Богдана Поповића, септембра 1920, и излазио је до априла 1941. године када је избио Други светски рат. По мишљењу Богдана Поповића и Јована Скерлића, покретање друге серије часописа представља „највећи догађај у целој историји нашега народа.” (1920: 1). Синтагма која фигурира и везује се за овај период је друга или тринаста серија. У другој серији часопис је објављивао оригиналну или преведену прозу, драме, поезију, студије и расправе, књижевне прегледе, позоришне прегледе, ликовно-уметничке прегледе, музичке прегледе, економске прегледе, политичке прегледе, оцене и приказе, те белешке чија је садржина била разуђена. Поред Слободана Јовановића, значајнији уредници друге серије били су и Светислав Петровић, Милан Предић и Божидар Ковачевић.

Иза овог наслова посебан фокус стављамо на период када се Анђелко Крстић афирмише као писац, тачније када књижевна критика препознаје вредности његовог дела, што се дешава у тренуцима када Крстић објављује своје четири приповетке. Анђелко Крстић иде у ред мање запаженијих сарадника *Српског књижевног гласника*¹⁰. У временском периоду од 1911. до 1914. године, у првој *Гласничковој* серији, Крстић се појављује као аутор четири прилога, а у питању су приповетке: *Вечито дужни* (1911), *Сеоски писмоноша* (1912), *Печалбарова жена* (1913), *Покојни Алија, улар* (1914). Књижевни почеци Анђелка Крстића су уско везани за часопис *Српски књижевни гласник*. По објављивању приповедака у првој серији *Српског књижевног гласника* добија завређену пажњу, а његов приповедачки дар бива препознат.

10 Анђелко Крстић присутан је и у другој серији *Српског књижевног гласника*, али сада као већ формиран писац. Сарадња у другој серији била је интензивнија; започета је 1927, а трајала је у континуитету све до прекида излажења часописа уочи Другог светског рата, 1941. године. Постојање континуитета у сарадничком односу између прве и друге серије била би посебна тема за анализу и истраживање.

Прво питање које отварамо јесте: Зашто Крстић бира *Српски књижевни гласник* као часопис у коме ће објавити своја дела? Одговор лежи у следећем. Овај часопис је био најзначајнији часопис тога времена, и не само да је објављивао познате и већ формиране писце, већ је радио и на њиховом афирмисању, а уз то вршио је и канонизацију аутора који би тек требало да се пробијају и стичу репутацију опште-прихваћених писаца. Подстакнут и охрабрен управо оријентацијом самог часописа, Крстић поверава своју књижевну делатност Јовану Скерлићу, уреднику и Богдану Поповићу, власнику *Српског књижевног гласника* у том тренутку. Јован Скерлић и Богдан Поповић су у Анђелку Крстићу препознали новог аутора, одали му поверење и признање, али и пружили могућност праве афирмације објавивши му четири приповетке, и то сваке године по једну. О „положају” Анђелка Крстића у првој *Гласничковој* серији говори најпре врста прилога и позиција коју прилози заузимају у часопису. Приповетке овог аутора штампане су као први прилози одређених свезака, што указује на став уредништва о њиховом квалитету и важности. У публикованим приповеткама¹¹ Крстић најпре приповеда о тешком положају његових Дримколаца, о вечито дужним, обесправљеним и потлаченим, али то чини са много саосећања и топлине (*Вечито дужни*). Затим на један реалистички начин скицира тежак живот и судбину печалбарске жене, чистог срца и чисте душе (*Печалбарова жена*). Дотиче се Крстић и живота људи који припадају муслиманској средини, али опет печалбарских схватања и менталитета (*Покојни Алија, лулар, Сеоски писмоноша*).

Први прилог који долази из пера Анђела Крстића објављен је 16. априла 1911. године, а у питању је приповетка *Вечито дужни*. Приповетка је објављена у наставцима. Први део је објављен 16. априла 1911, у двеста четрдесет шестом броју, двадесет шестој књизи, осмој свесци, а други 1. маја 1911, у двеста четрдесет седмом броју, двадесет шестој књизи и деветој свесци. Приповетка је тематски везана за беспомоћност македонског народа под налетом зулумћара. Читајући ову приповетку, читаоци се упознају са тешким тренуцима македонског живља, њиховим патњама и борбама. Проблеме којих се Крстић између осталог овде дотиче, а који су у директној вези са судбином главне јунакиње Трпковице Мирческе, јесу: ропство над Турцима, печалба и снага нејаког и малог печалбара, пожртвовање и борба удовице да очува своју децу услед мужевљеве погибије. По мишљењу Миливоја Ристића, ова приповетка је:

„зрела не само по обради, по сликању ликова и догађаја, већ и нова по средини која је донела један нови крај, друкчији живот и нове проблеме” (1954: 8), од ње је Анђелко Крстић: „дао низ ликова: печалбара, чивчија, муслимана – сиротиње, ћаја, ага и бегова, и низ мотива који представљају проблематику Македоније.” (1954: 9).

Уводни оквир ове приповетке дат је путем наративног описа. Опис хладне јесени и дримколске области омогућава читаочево временско и просторно урањање. Стожерни лик приповетке је жена, Трпковица, симбол моћи, издржљивости, спремна да поднесе мучење, страдање и жртвовање. Ова жена је у приповеци уведена поступком директне карактеризације:

11 „[Приповетка је, Љ. Ц.] била погодна за реалистичко сликање тешког живота и социјалног положаја сељака, за бојење фолклорним и етнографским карактеристикама и елементима народног предања [...]” (ВЕЏЕЈСКИ 2006: 48)

„После два месеца лутања по планини врати се на своје запаљено огњиште удовица **Трпковица Мирческа** са своја два малишана: са Радом, четворогодишњим синчићем, и Божаном, одојчетом на сиси, врати се и заста пред развалинама свога опустела дома. Њена пре тога **бујна и несавладљива снага беше обамрла и утрнула, и немаше суза да пусти** пред страшном јавом што јој се у очи унесе. И није знала ни шта пре да жали: изгорелу кућу и покућанство; свекра или свекрву; или свога домаћина Трпка, кога од оне прве вечери када напустише село више не виде, нити пак дознаде где је пао да му бар кости укопа. **На све заборави пред писком деце за хлеб.** Јер и после повратка, за више дана, корење бела слеза и букова кора придржаваше душу док се сити присетише помоћи.” (KRSTIĆ 1911a: 578, подв. Љ. Ц).

Три су наративна рукавца уочљива у приповеци. Први наративни рукавац обухвата приповедачев говор о породичној трагедији Трпковице. Посебан фокус стављен је на описе трагичних смрти Трпковичиног супруга, свекра и свекрве. Наиме, након једне пљачке зулумћари су запалили породични дом ове жене, те је била приморана да га напусти. Сада се као удовица враћа своме дому, али без супруга, који је „негде погинуо”, без свекра, за кога ништа не зна, и без свекрве, која је „изгорела заједно са запаљеном кућом”. Трпковица преузима некадашњу улогу свога супруга, те постаје стуб породичног огњишта. Са пуном свешћу о социјалној и материјалној угрожености, а немајући могућност другог избора, ова жена приморана је да пошаље своје нејако дете од дванаест година у печалбу да ради и учи занат. Други наративни рукавац одмотава слојеве унутрашњих немира и колебања главне јунакиње: „Мисли су њене на каљавом путу где Раде са бременом ствари на себи, шибан кишом, посрће, суштаје у блату. Зар може он, нејако дванаестогодишње дете, да издржи пешке тај далеки пут од пет дана, и то по оваквом времену?” (KRSTIĆ 1911a: 580). Трпковица непрестано размишља о свом сину, рапитује се, ноћима не спава, преиспитује своје поступке и нада се да ће Раде доћи, а чак и неколико вечери узастопно одлази са кћерком Божаном да чека Радета и да му понесе ствари. С времена на време ова јунакиња окреће се молитиви пред иконом Свете Петке. Она тражи опрост и моли да Бог сачува њеног сина. Посебну врсту узнемирености у Трпковици изазивају Божанина запиткивања о повратку „њеног бате”. У приповеци је често истицано дување хладног ветра, падање кише и снеге. Ове непогоде требало би да најаве каснији драматичнији набој и епилог приповетке. Након овога уследиће повратак дечака Радета своме дому. Њега изненада проналази извесни Спира и предаје га Трпковици. Трпковичина узнемиреност добија све веће размере када угледа своје дете „омршављено, поцрнело, земљано”, „сама кожа и кости”. Мајка преоблачи свога сина, утрева га крај ватре, милује, прислања себи. Настојећи да син заборави на болове мајка га пропитује о томе како му је било, а Раде прича о тешком печалбарском животу и раду. Пажња је посебно поклоњена чину давања зараде својој мајци. Раде пружа сав новац који је уштедео и наводи на шта је потрошио остатак новца.

„[...] мама, до сто педесет гроша, колико сам био углављен за летос код мајстор-Синана, потрошио сам. Ево, купио сам за тебе игле и конаца, да нас закрпиш, и један нож – знао сам од лане, ниси имала чиме да дробиш лукац и паприке за јело...

Божани, ево, купио сам опанке; ево и убрус и шамија...” (KRSTIĆ 1911b: 661).

Трећи, уједно и последњи, наративни рукавац описује долазак Суља аге и супротстављање Трпковице над физички надмоћнијим Суља агом. Најједном приповедач уводи лик зулумћара Суља аге који отима дечаков зарађени новац, тобож за некакав дуг. Ова последња сцена додатно осветљава лик ове печалбарске мајке. Појава Суља аге најпре узнемирује Трпковицу: „Њој се укљештише уста, а у ложици, нешто заста и поче пећи као врело углевље.” (KRSTIĆ 1911b: 663). Међутим, она ће мајчински настројена стати да заштити сина, без обзира на уплашеност, клонулост и пребледелост која се оцртавала на њеном лицу. Она виче на Суља агу нимало се не бојећи да је овај убије. Суља ага ипак успева да односе сву зараду нејаког дечака печалбара. Приповедач у последњој реченици заузима позицију моралног судије и изговара речи које носе одређену поруку – човек се може одужити једино када умре. Трпковица је жена која је спреман да се побуни и осуди било какав вид похлепе. Она је хероина и типична печалбарска мајка, пуна љубави према деци, а уз то и мудра. У именовану главне јунакиње употребљена је симболичка карактеризација, те тиме потцртана њена карактерна особина – трпљење.

Наредне године, 1912, 16. августа, у двеста седамдесет осмом броју, двадесет деветој књизи, а четвртој свесци, *Српски књижевни гласник* објављује први део приповетке *Сеоски писмоноша* и 1. септембра 1912. године, у двеста седамдесетом броју, двадесет деветој књизи, а петој свесци други део, којом Крстић: „отпочиње серију муслиманских приповедака” (KOSTIĆ 1981: 89). Хаџо Иљаз стожерни је јунак ове приче, писмоноша у печалбарској средини. Он је човек муслиманске вере, сиромашан, без иметка, а бројних занимања. Између осталих, продавао је поврће у оближњим селима и тако једном приликом, на предлог неког попа, прихватио идеју да из града добровољно разноси пошту у околним селима. Са доста реалистичких детаља, вешто и топло, Крстић ваја профил овог јунака уклапајући и употпуњавајући његов портрет у складу са средином и менталитетом печалбарских села. Приповедач осликава његов физички портрет:

„Снизак, мајмунаста лица, са удубљеним маслинастима очицама, од четрдесет својих година, проводио је време више на кафе код Арифа берберина.” (KRSTIĆ 1912a: 241, подв. Љ. Ц.), а потом и његову нарав описујући га као човека који је знао све тајне људи из своје околине, али никада то није злоупотребио. Због таквих поступака и посебне нарави био је изузетно поштован и цењен. Наглашавамо да горепоменути физички опис контрастира са наредним описом чиме се потцртавају прошла и садашња времена, некад и сад:

„Хаџи-Иљаз претурио седамдесету, глава утонула међу уздигнута рамена и испупчена леђа, погнула се напред као израстао дулек о расклиматан плот; маслинасте ситне очице удубиле се још више у очне дупље; лице смежурано, обрасло густом, седом, чекињастом брадом.” (KRSTIĆ 1912a: 243, подв. Љ. Ц.).

Доробољно разносећи пошту Иљаз успева да упозна сваку кућу, многе људе, да непосредно сазна и увиди којим пословима се баве и шта осећају. Знао је сваког печалбара, који је поштен, шта ради, а каткад критикује Иљаз и жене које не поштују и не уважавају своје мужеве, а саветује их и шта да раде и како да се опходе

према супружницима. Својом појавом Иљаз донесе људима радост у виду писма или новца. Иљаз је уживао пуно поштовање. Многи људи настојали су да овог човека дарују, па макар и неким ситним поклоном као мали знак пажње. До самог краја приповетке, Иљаз израста у племенитог човека коме је посао разношења писамма било све и сва, па и онда када је остарио. После смрти његовог верног пратиоца магараца на коме је седећи достављао пошту, Иљаз не прекида контакт са печалбарским селима. Наиме, он сада сваког четвртка одлази крај места на ком почива његов магарац и дуго ту седи, сећа се свих људи које је упознао, са којима је разговарао, чак чека сељанке при повратку с пијаце не би ли се распитао и сазнао ишта о печалбарима, шта раде, где су, шаљу ли писма и како им иде посао. Сељанке радо разговарају са остарелим Иљазом, а напослетку му пруже по који новчић или хлеб. Финитивном реченицом: „Пред вече се полако креће за варош, и уз пут сварћа код Петкова сина, пиљара, купи бремић празилука и одлази кући, задовољан.” (KRSTIĆ 1912b: 327) заокружена је прича о некадашњем сеоском писмоноши.

Приповетка о жени која стрпљиво чека свога мужа – печалбара, који се годинама не враћа кући јер је ступио у у „ред изгубљених” у Влашкој живећи са новом породицом, Влахињом и двоје деце, објављена је у *Српском књижевном гласнику* под насловом *Печалбарова жена*. Први део објављен је 16. маја 1913. године, у двеста деведесет шестом броју, тридесетој књизи, десетој свесци, а њен наставак, други део, је уследио 1. јуна 1913. године, у двеста деведесет седмом броју, тридесетој књизи, једанаестој свесци. Крстић у *Печалбаровој жени* слика трагичну женску судбину. Тематски оквир приповетке се везује за печалбарство, али и брачно неверство. Главна јунакиња је Трајковица која чека свога мужа да се врати из печалбе. Мотив чекања употребљен је да би се потврдила идеална патријархална заједница, која по својој природи није то ни најмање, али и да би се мотивисали сви поступци и начини размишљања главне јунакиње. Највећу пажњу окупирају описи тешког душевног немира и непоколебљивости ове жене да сачува породично огњиште. Потресне су слике њеног преживљања и њеног портрета. Већ сâм наслов приповетке значајанији је окидач у тумачењу и значењу овог приповедног дискурса. Епонимом „печалбарова жена” потцртана је припадност једне жене некоме другоме, при чему је нагласак на измењеном идентитету – она припада првенствено Трајку, а потом и себи – „своје девојачко име сахранила на очеву прагу кад је пошла и удала се за Трајка Ђелиног” (KRSTIĆ 1913a: 721). Кратка иноактивна реченица носи снажан приповедни потенцијал значајан за разумевање текста, те суштински разоткрива оно што ће се даље о животу Трајковице приповедати. У приповеци је описан период младости ове жене, први дани после њене удаје, а напослетку и дани када се све своди на чекање мужа и надања да ће он доћи. Приповедач експлицитно наглашава њене физичке и духовне особине: „здрава, лепа, вредна, поштена, из угледне домаћинске куће.” (KRSTIĆ 1913a: 721). Трајковица попут Трпковице преузима улогу домаћина куће услед мужевљевог одсуства. Једина разлика је у томе што је Трајко одустан због посла. Приповедач детаљно опонира разапетост између тамо и овде, Влашке и завичаја. Влашка је симбол слободе, девојке тамо отворено исказују љубав, не стиде се, а завичај је симбол окамењеног патријархалног система, где се девојке и жене устежу и робују поменутом систему. Како даље читамо приповетку сазнајемо да Трајко не долази

кући већ дуже време, а у питању је период од десет година. Налази разне изговоре попут слабе зараде, болести, потрошио на лекове. И поред прича које круже селом о Трајковом неверству у Влашкој, Трајковица то не жели да призна и прихвати, тешће себе да ће Трајко доћи и да је добар радник. У градационо постављеној заслепљености, оданости и надању лежи трагичност ове жене. Трајковица проживљава праву унутрашњу борбу између онога што јесте и што може да буде. У појединим тренуцима је смирена и верује у доброту и поштење њеног Трајка, али каткад је обзирима нека врста узнемирености, муче је свакојаке мисли, па како би их се отргла узима Трајкову фотографију и дуго је посматра и гледа. У једном делу приповедач описује могуће извршење ритуалног обреда који би требало да помогне да се Трајко врати породичном огњишту. Наиме, Трајковица верује да ако исплете чарапе од материјала који је претходно био у три воденице, на три камена, по три пута окренут, да ће се Трајку од тога „памет окренути за овамо”, али брзо одустаје како се не би то прочуло и како је не би оговорали, чиме ритуални обред остаје на нивоу замисли. Дакле, видимо тај страх жене да се нешто не прочује по селу, што је опет последица патријархалног начина размишљања. Трајковица ће уснути како покушава да захвати воду са извора, али никако не може ни да подигне руке нити да се умије. У једном тренутку из траве излазе велики смук који јој се обмотава око ногу. Сан има функцију да наговести будућа збивања и расплет приповетке, док је змија симбол несреће и лоших вести. Трајковица је попут Пенелопе. У тренутку када јој брат саопштава да је муж више не жели и да може поћи родитељској кући, ова жена то одбија верујући да је смисао њеног живота у дому свога мужа, ту у брачном огњишту. Тиме се издиже и израста у јунакињу патницу која по хришћанским уверењима опрашта. Трајковици испрва није свеједно – „Њу сад тек нешто врело жацну у ложичици, прође јој нека ватруштина кроз тело и зину да нешто нагло проговори, али јој реч застаде у грлу.” (KRSTIĆ 1913b: 806), али ипак благосиља свога мужа: „Само нека је он жив, па макар и не писао... [...] Какав је да је, он је мој... (KRSTIĆ 1913b: 806). О напуштању мужевљевог дома се ниједног тренутка не размишља. Једина опција је чекање, углавном узалудно. Оваква жена остаје верна својим принципима и морално тријумфује над мушкарцем. Њена судбина је умногоме и судбина печалбарских супруга.

Последња приповетка овог врсног приповедача *Покојни Алија, лулар* објављена је 1. марта 1914. године у тридесет другој књизи, петој свесци и припада муслиманском кругу приповедака. Инципит приповетке директно се надовезује на наслов приповетке:

„Био је већ стар, оронуо. Занимао се луларством, израђивао лулад код своје куће и односио на своје магарету у Скопље на пазариште, доцније у Битољ, а последњих година само у Еласбан, јер свугде по другим местима и Турци а оставише чибукe и почеше да пуше цигарете.” (KRSTIĆ 1914: 321).

Основни мотив приповетке је прелазак из хришћанске у муслиманску веру. Алија, лулар, човек занесен муслиманском вером, приморава хришћанина Ристу да промени своју верску оријентацију. Иронично је што Алија готово не познаје законе муслиманске вере, или их зна површно, или нимало, али је велича и намеће другим људима износећи све њене визије и предности. Са жељом да прикаже своју веру као најбољу, Алија испада смешан, а уједно и трагичан. Узимајући за носиоца приповет-

ке човека занесеног муслиманском вером, а да претходно о њој ништа не зна, Крстић проговара и о примитивности и површности којом смо окружени. Приповедач се осврће на његове последње тренутке живота, непосредно пре саме смрти, када се дешава долазак српске војске који је за Алију поражавајућ. Сада се упознајемо са потпуно другачијим човеком. Он не излази из куће, заокупљен је својим мислима, ништа не једе, а напослетку и умире. У епилогу приповетке долази до стишавања: „Покојни Алија, лулар, може мирно да спава.” (KRSTIĆ 1914: 334).

Закључне напомене

Књижевни часописи имају важнији значај за Крстићево формирање као писца. Захваљујући талентованом приповедачу и уредницима оног подугачког списка часописа у којима је Крстић објављивао своје прилоге, ми смо у прилици да говоримо о заборављеном писцу. Часописи прате развој књижевног сазревања Анђелка Крстића и стога су веома значајни и подстицајни за анализу. *Цариградски гласник* је почетна и припремна фаза за оно што је Крстић објављивао у најзначајнијем часопису епохе модернизма – *Српском књижевном гласнику*. У *Цраиградском гласнику* Крстић започиње своју књижевну мисију и активност објављивањем песама и неколико приповедака које су биле претежно фолклорног карактера са стожерним мотивима из животне стварности његовог завичаја. Уредници *Српског књижевног гласника* су широко, отворених руку и срца прихватили и представили Крстићево приповетке, па је њихов удео у афирмацији Анђелка Крстића један од важнијих. Приповетке објављене у *Српском књижевном гласнику* су високе уметничке вредности и откривају читаоцу један нови свет, нови живот, другачије обичаје и веровања. Оне подсећају на тежак живот људи македонског поднебља, било хришћана, било муслимана, на њихову борбу за опстанак. Прва приповетка, *Вечито дужни*, доноси опис тешког живота удовице Трпковице Мирческе и њеног сина, нејаког печалбара. Приповетком је Крстић показао дар и зрелост по самом социјалном и психолошком нијансирању ликова. Не мању способност и прецизност Крстић исказује у приповеци *Сеоски писмоноша* којом отпочиње серија муслиманских приповедака. Лик који овде израста пред очима читаоца је племенити Иљаз, сеоски писмоноша. Одлучујући се да прикаже извесну судбину типичне печалбарове жене, Крстић у приповеци *Печалбарова жена* изграђује лик Трајковице која се издиже над мушким принципом и остаје верна огњишту свога мужа. Узимајући за носиоца приповетке човека занесеног муслиманском вером, Крстић проговара и о примитивности и површности којом смо окружени. Са жељом да прикаже своју веру као најбољу, Алија испада смешан, а уједно и трагичан, будући да прокламује идеје које се за мухамеданство не везују. Како запажамо, приповетке објављене у *Српском књижевном гласнику* далеко су веће уметничке вредности од оних објављених у *Цариградском гласнику*. Особене су стилизације, ликови у њима су пажљиво одабрани, као и поступци приповедања, те сликају актуелне друштвене и политичке прилике. Драгоцена већ овим чињеницама, сарадња са *Српским књижевним гласником* Анђелку Крстићу дала је ветар у леђа за он што ће наступити по завршетку Првог светског рата, објављивањем далеко већег броја приповедака у такозваној новој серији *Српског књижевног гласника*. По избијању Првог светског рата настаје деветогодишња пауза и празнина

у Крстићевом стварању. Да није било те паузе и прекида, како и сам Крстић каже: „дао би нешто више и боље.” (2000: 149). Овај рад представљао је само скицу и увод у многобројна питања, са надом да ће се у будућности оно даље одгонетати и да ће заинтересовати истраживаче и науку о књижевности.

Цитирана литература

- BEČEJSKI 2006: BEČEJSKI, Mirjana. „Pečalbarstvo kao opsednuta tema Anđelka Krstića u romanu Trajan”. *Baština: glasnik*. Priština: Institut za proučavanje kultura Srba, Crnogoraca, Hrvata i Muslimana, sv. 20, str. 45–59. [orig.] БЕЧЕЈСКИ, Мирјана. „Печалбарство као опседантна тема Анђелка Крстића у роману Трајан”. *Баштина: гласник*. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, св. 20, стр. 45–59.
- VOJINOVIĆ 2005: VOJINOVIĆ, Staniša. *Srpski književni glasnik. 1920 – 1941: bibliografija nove serije*. Urednici dr Miorag Matićki i dr Mato Pižurica. Novi Sad: Beograd: Matica srpska: Institut za književnost i umetnost, 2005. [orig.] ВОЈИНОВИЋ, Станиша. *Српски књижевни гласник: 1920 – 1941: библиографија нове серије*. Уредници др Миодраг Матицки и др Мато Пижурца. Нови Сад: Београд : Матица српска: Институт за књижевност и уметност, 2005.
- ĐORĐEVIĆ 1982: ĐORĐEVIĆ, Ljubica. *Bibliografija Srpskog književnog glasnika*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1982. [orig.] ЂОРЂЕВИЋ, Љубица. *Библиографија Српског књиженог гласника*. Београд: Народна библиотека Србије, 1982.
- KOSTIĆ 1981: KOSTIĆ, Konstantin. *Književno delo Anđelka Krstića*. Ur. Petar Sarić. Priština: Jedinstvo, 1981. [orig.] КОСТИЋ, Константин. *Књижевно дело Анђелка Крстића*. Ур. Петар Сарић. Приштина: Јединство, 1981.
- KRSTIĆ 2000: KRSTIĆ, Anđelko. *Sećanja*. Ur. Predrag Palavestra, prir. Dr Vladimir Cvetanović. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2000. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. *Сећања*. Ур. Предраг Палавестра, прир. др Владимир Цветановић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2000.
- KRSTIĆ 1911a: KRSTIĆ, Anđelko. „Večito dužni”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 26, sveska 8, 1911, str. 577–585. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Вечито дужни”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 26, свеска 8, 1911, стр. 577–585.
- KRSTIĆ 1911b: KRSTIĆ, Anđelko. „Večito dužni”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 26, sveska 9, 1911, str. 657–664. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Вечито дужни”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 26, свеска 9, 1911, стр. 657–664.
- KRSTIĆ 1912a: KRSTIĆ, Anđelko. „Seoski pismonoša”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 29, sveska 4, 1912, str. 241–246. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Сеоски писмоноша”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 29, свеска 4, 1912, стр. 241–246.
- KRSTIĆ 1912b: KRSTIĆ, Anđelko. „Seoski pismonoša”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 29, sveska 5, 1912, str. 321–327. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Сеоски писмоноша”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд:

- Нова штампарија „Давидовић”, Књига 29, свеска 5, 1912, стр. 321–327.
- KRSTIĆ 1913a: KRSTIĆ, Anđelko. „Pečalbarova žena”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 30, sveska 10, 1913, str. 721–728. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Печалбарова жена”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 30, свеска 10, 1913, стр. 721–728.
- KRSTIĆ 1913b: KRSTIĆ, Anđelko. „Pečalbarova žena”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 30, sveska 11, 1913, str. 801–808. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Печалбарова жена”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 30, свеска 11, 1913, стр. 801–808.
- KRSTIĆ 1914: KRSTIĆ, Anđelko. „Pokojni Alija, lular”. *Srpski književni glasnik*. Urednik Jovan Skerlić, vlasnik Bogdan Popović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 32, sveska 5, 1914, str. 321–334. [orig.] КРСТИЋ, Анђелко. „Покојни Алија, лулар”. *Српски књижевни гласник*. Уредник Јован Скерлић, власник Богдан Поповић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 32, свеска 5, 1914, стр. 321–334.
- POPOVIĆ 1920: POPOVIĆ, Bogdan i Slobodan Jovanović. „Čitaocima nove serije Srpskog književnog glasnika”. Urednici Bogdan Popović i Slobodan Jovanović. Beograd: Nova štamparija „Davidović”, Knjiga 1, sveska 1, 1920, str. 1–4. [orig.] ПОПОВИЋ, Богдан и Слободан Јовановић. „Читаоцима нове серије Српског књижевног гласника”. Уредници Богдан Поповић и Слободан Јовановић. Београд: Нова штампарија „Давидовић”, Књига 1, свеска 1, стр. 1–4.
- RISTIĆ 1954: RISTIĆ, Milivoje. „Anđelko Krstić”, u: A. Krstić. *Odabrane pripovetke*. Beograd: Rad, 1954, str. 5–19. [orig.] РИСТИЋ, Миљивоје. „Анђелко Крстић”, у: А. Крстић. *Одабране приповетке*. Београд: Рад, 1954, стр. 5–19.
- ČOLIĆ 2018: ČOLIĆ, Ljiljana. *‘Carigradski glasnik’ - : svetilnik srpstva u vekovnoj tami*. Ur. Jelena Davidović Kolarov. Beograd: Zavod za udžbenike, 2018. [orig.] ЧОЛИЋ, Љиљана. *‘Цариградски гласник’ - : светилник српства у вековној таму*. Ур. Јелена Давидовић Коларов. Београд: Завод за уџбенике, 2018.

Ljubinka Cekić

ANĐELKO KRSTIĆ’S LITERARY BEGINNINGS

Summary

The subject of the work is the literary beginnings of Anđelko Krstić’s. Anđelko Krstić’s literary beginnings are first and foremost closely related to the magazine *Srpski književni glasnik*, specifically the first series of *Srpski književni glasnik*. Although he published his first works in numerous magazines and newspapers, our attention is focused first on the *Carigradski glasnik*, and then we focus on the period when Anđelko Krstić asserted himself as a writer, more precisely when literary criticism recognized the value of his work, which happens in moments when Krstić publishes his four short stories in *Srpski književni glasnik*: *Večito dužni* (1911), *Seoski pismonoša* (1912), *Pečalbarova žena* (1913), *Pokojni Alija, lular* (1914). In this paper, we first try to highlight the importance of the *Carigradski glasnik*, and then the *Srpski književni glasnik* for Anđelko Krstić, especially analyzing his four short stories published in this magazine of Serbian modernity.

Key words: Anđelko Krstić, short stories, periodicals, magazine, *Carigradski glasnik*, *Srpski književni glasnik*